

Περιεχόμενα

<i>Ευχαριστίες</i>	10
Εισαγωγή	11
1. Το Φύλο στις Διεθνείς Σχέσεις	19
2. Φεμινιστικές Διεθνείς Σχέσεις	45
3. Κράτη, Έθνη και Ιδιότητα του Πολίτη	75
4. Φύλο, Σεξουαλικότητα και Ανθρώπινα Δικαιώματα	107
5. Συγκρούσεις, Πόλεμος και Βία	141
6. Ασφάλεια και Διατήρηση της Ειρήνης	169
7. Αφηγήσεις Ιστοριών	205
8. Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία	231
9. Παγκόσμια Διακυβέρνηση	263
10. Διεθνικές Φεμινιστικές Πολιτικές	301
Συμπεράσματα	299
Γλωσσάρι Κύριων Όρων και Εννοιών	339
Σημειώσεις	353
Διευρυμένη Βιβλιογραφία	379

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ πολύ τις Olivia Mooney, Heather Owen, Nadia Siddiqui και Jochebed Fening που ανέλαβαν την αναζήτηση της βιβλιογραφίας σε μια σειρά από τομείς τους οποίους καλύπτει αυτό το βιβλίο. Το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σπουδών (POLSIS) του Πανεπιστημίου του Μπέρμιγχαμ μου χορήγησε τους πόρους που επέτρεψαν την πραγματοποίηση αυτού του έργου. Θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στους τρεις ανώνυμους κριτές που διάβασαν το αρχικό κείμενο· ελπίζω ότι τα χρήσιμα, διορατικά και εποικοδομητικά σχόλιά τους συνέβαλαν στη βελτίωση του βιβλίου. Αποτελεί πάντοτε χαρά μου να συνεργάζομαι με τη Louise Knight από το Polity Press. Σε αυτή την έκδοση είχα ακόμη τη βοήθεια του David Winters (επίσης από το Polity Press). Ευχαριστίες οφείλω στη Leigh Mueller για την προσεκτική και αποτελεσματική δουλειά της στο στάδιο της επεξεργασίας-διόρθωσης του κειμένου. Τέλος, η συγγραφή αυτού του βιβλίου δεν θα ήταν δυνατή χωρίς την αγάπη και την υποστήριξη του Luke και της Ria.



Εισαγωγή

Η πρώτη έκδοση του βιβλίου *Φύλο και Διεθνείς Σχέσεις* πραγματοποιήθηκε το 1998. Την εποχή εκείνη υπήρχε ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για εξειδικευμένη βιβλιογραφία σε ζητήματα φύλου, το οποίο αντλούσε την έμπνευσή του –τουλάχιστον αρχικά– από την ειδική έκδοση του επιστημονικού περιοδικού *Millennium*, που ήταν αφιερωμένη στη θεματική «Φύλο και Διεθνείς Σχέσεις» (1988),¹ αλλά και από την έκδοση του σημαίνοντος βιβλίου της Cynthia Enloe, *Bananas, Beaches and Bases* (1989).² Αν και τόσο οι Σπουδές Φύλου όσο και οι φεμινιστικές θεωρίες είχαν ενσωματωθεί από καιρό σε διάφορα πεδία των κοινωνικών επιστημών, το πεδίο των Διεθνών Σχέσεων πριν την έκδοση των συγκεκριμένων δημοσιεύσεων δεν είχε δώσει ιδιαίτερη προσοχή στη σημασία του φύλου στις διεθνείς σχέσεις και στη διεθνή πολιτική, και η ενασχόλησή του με τη φεμινιστική θεωρία και τις Σπουδές Φύλου ήταν ιδιαίτερα περιορισμένη.

Η δεκαετία του 1990 ήταν επίσης σημαντική για τα ζητήματα φύλου στην άσκηση της διεθνούς πολιτικής. Κατά τη διάρκεια της Τέταρτης Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) για τις Γυναίκες, που πραγματοποιήθηκε στο Πεκίνο το 1995, οι προσπάθειες να ενταχθεί η διάσταση του φύλου σε όλα τα ουσιώδη πεδία των εφαρμοσμένων διεθνών και εθνικών πολιτικών κέρδισε σημαντικό έδαφος. Από το 1995, η ένταξη της διάστασης του φύλου υπήρξε ορόσημο όσον αφορά τις εξελίξεις στο διεθνές δίκαιο και συνέβαλε στην ανάδυση μιας πληθώρας πολιτικών στους σχετικούς τομείς, όπως, για παράδειγμα, σε ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ασύλου και ανθρωπιστικών παρεμβάσεων.

Ανεξαρτήτως του πώς αντιλαμβάνεται κάποιος το φύλο σήμερα, ως καθιερωμένο (mainstream) ή ως περιθωριακό,³ τόσο στο πεδίο της ακαδημαϊκής μελέτης των Διεθνών Σχέσεων όσο και στην πρακτική των διεθνών σχέσεων η αναγνωρισιμότητα των ζητημάτων φύλου έχει αυξηθεί κατά πολύ από την εποχή της πρώτης έκδοσης αυτού του βιβλίου.⁴ Κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου, πέραν της παραγωγής εξειδικευμένης βιβλιογραφίας η οποία καλύπτει όλα τα ουσιώδη ζητήματα ενασχόλησης του πεδίου, οι φεμινίστριες

ακαδημαϊκοί συνέβαλαν σε ουσιαστικές συζητήσεις γύρω από τη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων. Ενώ το 1998 η συγγραφή ενός βιβλίου για το φύλο και τις Διεθνείς Σχέσεις προϋπέθετε τη συνδρομή κλάδων όπως η Κοινωνιολογία, οι Πολιτισμικές Σπουδές, οι Σπουδές Ανάπτυξης, οι Γυναικείες Σπουδές, η Πολιτική Επιστήμη και το Διεθνές Δίκαιο, καθώς και τη σύνθεση ετερόκλητων επιστημονικών λόγων, σήμερα η πρόκληση έχει να κάνει με την απόφαση για το τι να περιληφθεί σε και τι να παραλειφθεί από (απρόθυμα) αυτό το βιβλίο.

Αποτελεί ωστόσο ειρωνεία το γεγονός ότι, ενώ οι φεμινίστριες του «πρώτου κύματος» επισήμαναν τις εδραιωμένες έμφυλες προκαταλήψεις στην κατασκευή του κλάδου των Διεθνών Σχέσεων και περιστασιακά εξέφραζαν παράπονα για περιθωριοποίηση, ένα μεγάλο μέρος (όχι βεβαίως όλο) της πρώιμης βιβλιογραφίας περί *φύλου* στις Διεθνείς Σχέσεις είχε την τάση να επικεντρώνεται στις *γυναίκες* στις Διεθνείς Σχέσεις – συμπεριλαμβανομένων των δύο πρώτων εκδόσεων του βιβλίου *Φύλο και Διεθνείς Σχέσεις*. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι οι φεμινίστριες ακαδημαϊκοί, οι οποίες υιοθέτησαν μια φαινομενικά ουδέτερη προσέγγιση σε ζητήματα φύλου, συνέχισαν πλήρως το φύλο με τις γυναίκες. Η φεμινιστική θεωρία χαρακτηρίζεται από την πεποίθηση ότι το φύλο είναι κοινωνική κατασκευή και δεν αποτελεί «φυσική» ή ουσιοκρατική πτυχή της ταυτότητας. Επιπλέον, το φύλο γίνεται συχνά κατανοητό με όρους σχέσεων (σχετίζεται δηλαδή με τον τρόπο με τον οποίο δομούνται οι σχέσεις μεταξύ γυναικών και ανδρών) ή ως κατασκευασμένος λόγος. Επομένως, οι άνδρες και οι αρρενωπότητες ήταν ανέκαθεν μέρος της μελέτης του φύλου στις Διεθνείς Σχέσεις. Αλλά από τη δημοσίευση της ειδικής έκδοσης του *Millennium* και του βιβλίου της Enloe και μετά, οι πρώιμες μελέτες για το φύλο στις Διεθνείς Σχέσεις έτειναν να προσανατολίζονται, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, στην κατεύθυνση της ανάδειξης των γυναικών στη διεθνή πολιτική.

Δεν υπάρχει βεβαίως τίποτα το επιλήψιμο στις έρευνες που καθιστούν ορατές τις γυναίκες στο πεδίο των Διεθνών Σχέσεων. Επιπλέον, η προσέγγιση του «φύλου ως παραμέτρου» μπορεί να τεθεί νομίμως στην υπηρεσία διαμόρφωσης πολιτικών που είναι «φιλικές προς τις γυναίκες». Αυτός άλλωστε είναι ο στόχος πολλών πρωτοβουλιών ένταξης της διάστασης του φύλου σε αυτές (*gender mainstreaming*). Όπως όμως αντιτείνει ο Terrell Carver,⁵ το *φύλο δεν είναι συνώνυμο των γυναικών*. Η συζήτηση για την περιθωριοποίηση των ανδρών και της κατασκευής της αρρενωπότητας στις Διεθνείς Σχέσεις έχει ανοίξει από τα μέσα του 1990. Έκτοτε ακολούθησε η παραγωγή όλο και περισσότερης βιβλιογραφίας σχετικά με τις αρρενωπότητες στις Διεθνείς Σχέσεις. Παρότι αναγνωρίζεται εξαρχής ότι το συγκεκριμένο βιβλίο συνεχίζει να αντανakλά την επικράτηση των γυναικών στη μελέτη του φύλου στις Διεθνείς Σχέσεις,

έχει δοθεί χώρος στις νεότερες έρευνες που ασχολούνται με τους άνδρες και την κατασκευή των αρρενωποτήτων.

Η πρόκληση της συγγραφής ενός βιβλίου που αντανακλά το εύρος και την ποικιλομορφία των σύγχρονων μελετών για το φύλο στις Διεθνείς Σχέσεις γίνεται ακόμη πιο μεγάλη αν κανείς λάβει υπόψη του τις ερευνητικές εξελίξεις στους τομείς της σεξουαλικότητας στις Διεθνείς Σχέσεις και στη διεθνή πολιτική. Σε σχέση με το τελευταίο, ο εικοστός πρώτος αιώνας έχει να επιδείξει σημαντικές εξελίξεις στο πεδίο των δικαιωμάτων των ΛΟΑΤ (Λεσβίων, Ομοφυλόφιλων, Αμφίφυλων και Transgender). Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι Αρχές της Yogyakarta,⁶ μιας σειράς διεθνών αρχών που σχετίζονται με την ταυτότητα φύλου, τον σεξουαλικό προσανατολισμό και τα ανθρώπινα δικαιώματα, και ορίζουν ποια πρέπει να είναι τα νομικά πρότυπα διεθνώς. Όμως, παρά το γεγονός ότι η κριτική διερεύνηση του φύλου και της σεξουαλικότητας αποτέλεσε μέρος του πρώτου κύματος του φεμινισμού στις Διεθνείς Σχέσεις, ήταν –και θεωρείται ακόμη και σήμερα– μια περιθωριοποιημένη προσέγγιση από ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας. Το βιβλίο αυτό επιχειρεί να ανατρέψει την περιθωριοποίηση του φύλου και της σεξουαλικότητας στη μελέτη των Διεθνών Σχέσεων περιλαμβάνοντας στη συζήτηση γύρω από θεωρητικούς προβληματισμούς και ζητήματα πολιτικών που σχετίζονται με το φύλο και τη σεξουαλικότητα, και αναδεικνύοντας τις σημαντικές εξελίξεις και τις συζητήσεις που αφορούν τα δικαιώματα των ΛΟΑΤ.

Οι κύριες θεματικές αυτού του βιβλίου είναι, όπως υποδηλώνει και ο τίτλος του, η θεωρία, η πρακτική και οι πολιτικές. Αυτές οι θεματικές λειτουργούν ως μια οργανωτική μέθοδος που αποδίδει περιληπτικά το περιεχόμενο των κεφαλαίων. Η προσέγγιση του βιβλίου δεν καθοδηγείται από θεωρητικούς προβληματισμούς, παρ' όλα αυτά η θεωρία διαμορφώνει το πλαίσιο των συζητήσεων αναφορικά με τα ουσιώδη ζητήματα και πεδία που πραγματεύεται το βιβλίο. Η θεωρία καλύπτει τόσο τις θεωρητικές προσεγγίσεις όσο και τις συζητήσεις που καθόρισαν την εξέλιξη του επιστημονικού πεδίου των Διεθνών Σχέσεων στο σύνολό τους. Παρά το γεγονός όμως ότι οι Διεθνείς Σχέσεις έχουν μια ξεχωριστή στόχευση και μια διακριτή ερευνητική ατζέντα, παραμένουν ένας κλάδος των κοινωνικών επιστημών. Έτσι, οι θεωρητικοί των Διεθνών Σχέσεων λαμβάνουν υποχρεωτικά μέρος στις ευρύτερες διανοητικές συζητήσεις και τους προβληματισμούς των διαφόρων πεδίων που καθόρισαν τις εξελίξεις στις κοινωνικές επιστήμες και την κοινωνική θεωρία. Υπό αυτή την έννοια, οι φεμινιστικές θεωρίες και οι θεωρίες περί φύλου και σεξουαλικότητας δεν είναι καθόλου «περιθωριακές»· αντίθετα, είναι κεντρικότες στις κοινωνικές επιστήμες και οφείλουν να αναγνωριστούν ως τέτοιες.

Η χρήση του όρου «πρακτική» στο παρόν βιβλίο έχει ποικίλες σημασίες. Αν και η συζήτηση δεν χρειάζεται να περιπλακεί σε αυτό το σημείο, υπό μία έννοια αυτή καθαυτή η πράξη της θεωρητικοποίησης αποτελεί μια μορφή πρακτικής. Ο τρόπος με τον οποίο νοηματοδοτούμε, χαρτογραφούμε και θεωρητικοποιούμε το φύλο έχει σημαντικές επιπτώσεις στον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνουμε το φύλο ως ρυθμιστικό παράγοντα. Κατ' επέκταση, ο τρόπος που σκεφτόμαστε για το φύλο διαμορφώνει τον κόσμο μέσα στον οποίο ζούμε. Για παράδειγμα, αν χρησιμοποιήσουμε το φύλο ως μεταβλητή, η γνώση που θα παραχθεί μέσα από την έρευνα μπορεί να καθοδηγήσει καλύτερα τη διαμόρφωση κοινωνικής πολιτικής. Ωστόσο, αν και η αναγωγή του φύλου σε **κατηγορία** ή σε μεταβλητή είναι αδιαμφισβήτητα απαραίτητα για τον στόχο της *επίλυσης προβλημάτων*, οδηγεί σε ένα νέο «πρόβλημα». Αποκλείουμε έτσι –και πιθανώς καθιστούμε αόρατες– τις κοινωνικές σχέσεις του φύλου και/ή τον κατασκευασμένο λόγο περί φύλου και τις πρακτικές μέσω των οποίων αυτό αναπαράγεται. Σε αυτό το κομμάτι εμπλέκονται οι πολιτικές. Η «πρακτική» μπορεί επίσης να αναφέρεται στις πρακτικές των κρατών – για παράδειγμα, στη διεξαγωγή πολέμων, στην άσκηση της διπλωματίας ή στον σχεδιασμό της εξωτερικής πολιτικής. Εναλλακτικά, ο όρος «πρακτική» μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει τη δράση μη κυβερνητικών φορέων: κοινωνικών κινημάτων και μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ), που μέσω πράξεων διαμαρτυρίας και διαφωνίας ή μέσω πράξεων συνηγορίας προσπαθούν να επηρεάσουν τα γεγονότα και να κάνουν τη διαφορά στις διεθνείς σχέσεις.

Η νοηματοδότηση του όρου «πολιτικές» είναι σχεδόν αυτονόητη. Παρά ταύτα, η υλοποίησή τους λαμβάνει χώρα σε μια ποικιλία θεσμικών πλαισίων: στα εθνικά κοινοβούλια, στους περιφερειακούς οργανισμούς (στην Ευρωπαϊκή Ένωση, για παράδειγμα) και στους διεθνείς οργανισμούς. Ας πάρουμε εδώ ως παράδειγμα τη σημαντική επιρροή που ασκεί το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) στη δημοσιονομική και, κατ' επέκταση, στην κοινωνική πολιτική και την κοινωνική πρόνοια στην Ελλάδα σε αυτή τη νέα εποχή της οικονομικής κρίσης και της λιτότητας. Οι διαδικασίες υλοποίησης της πολιτικής, η εφαρμογή δηλαδή συγκεκριμένων πολιτικών, καθώς και η επιτήρησή της εμπλέκουν παρομοίως μια σειρά «φορείς», συμπεριλαμβανομένων των ελίτ ιθυνόντων στο εσωτερικό των θεσμών και των ΜΚΟ.

Το βιβλίο αυτό αντανακλά τις εξελίξεις τόσο μέσα στο ίδιο το επιστημονικό πεδίο όσο και στον «πραγματικό κόσμο», εφόσον υπάρχει διασύνδεση μεταξύ των δύο («πραγματικού κόσμου» και «επιστημονικού πεδίου»). Το πρώτο και το δεύτερο κεφάλαιο εισάγουν τη μελέτη του φύλου στις Διεθνείς Σχέσεις με τρόπο που αποτυπώνει την ποικιλομορφία των προσεγγίσεων. Έτσι ο αναγνώ-

στης θα βοηθηθεί καλύτερα να κατανοήσει τις θεωρητικές συζητήσεις που θα συναντήσει σε διαφορετικά σημεία του βιβλίου. Η οργάνωση του βιβλίου με αυτό τον τρόπο θα επιτρέψει επίσης στον αναγνώστη να εκτιμήσει καλύτερα την εστίαση σε εμπειρικά ζητήματα και τον τρόπο με τον οποίο εισέρχεται στη μελέτη διαφορετικών υποπεδίων, όπως οι συγκρούσεις ή η διακυβέρνηση, που καλύπτονται σε ακόλουθα κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αφορά τις προσεγγίσεις «επίλυσης προβλημάτων» στη μελέτη του φύλου στις Διεθνείς Σχέσεις. Περιλαμβάνει ωστόσο και ορισμένες συζητήσεις και κριτικές γύρω από αυτές. Το δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώνεται στις φεμινιστικές Διεθνείς Σχέσεις και φιλοξενεί μια μικρή εισαγωγή στη σύγχρονη έρευνα γύρω από τους άνδρες και την κατασκευή των αρρενωποτήτων, τις ταυτότητες φύλου και τη σεξουαλικότητα (ή τις σεξουαλικότητες).

Το τρίτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο σε αυτό που συμβατικά θεωρείται ο πυρήνας των Διεθνών Σχέσεων, δηλαδή το κράτος και οι διεθνείς και διακρατικές σχέσεις. Εδώ το κράτος προσδιορίζεται αρχικά ως μια «οριοθετημένη κοινότητα». Από αυτή την παραδοχή απορρέει η συζήτηση γύρω από τους διάφορους τρόπους κατασκευής της ταυτότητας των κρατών και των «ορίων» τους, και γύρω από τους τρόπους με τους οποίους το φύλο εμπλέκεται στην κατασκευή και αναπαραγωγή αυτών των «ορίων» και αυτών των ταυτοτήτων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο το ενδιαφέρον στρέφεται στα ανθρώπινα δικαιώματα. Τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν παράδειγμα μιας εναλλακτικής παράδοσης σκέψης στις Διεθνείς Σχέσεις η οποία υποχρεωτικά συνομιλεί με τα κράτη και τις πρακτικές τους, καθώς αποτελεί ταυτόχρονα πρόκληση για την κρατο-κεντρική σκέψη. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο λόγος περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναδύεται μέσα από (φαινομενικά) οικουμενικές αξίες και από κοσμοπολιτικές θεωρήσεις της διεθνούς πολιτικής οργάνωσης και της παγκόσμιας κοινωνίας. Σε αυτό το κεφάλαιο, τόσο η εν λόγω θεώρηση όσο και οι εν λόγω αξίες θα συζητηθούν σε σχέση με τα γυναικεία δικαιώματα και τα δικαιώματα των ΛΟΑΤ.

Το πέμπτο κεφάλαιο είναι το πρώτο από τα δύο κεφάλαια που θέτει στο επίκεντρο της συζήτησης τα ζητήματα ειρήνης, βίας και ασφάλειας. Το κεφάλαιο αυτό παρουσιάζει τις επίκαιρες αντιτιθέμενες απόψεις σχετικά με την προβληματική κατασκευή του φύλου στις συζητήσεις γύρω από ζητήματα συγκρούσεων, ειρήνης και βίας. Το έκτο κεφάλαιο αναπτύσσει περαιτέρω τα ζητήματα των συγκρούσεων και της ειρήνης. Εδώ διευρύνεται το πεδίο των συζητήσεων του πέμπτου κεφαλαίου, συμπεριλαμβάνοντας την ασφάλεια και τη διατήρηση της ειρήνης (peacekeeping). Οι θεωρητικές ανησυχίες αναπτύσσονται στο πλαίσιο συγκεκριμένων συζητήσεων περί πολιτικών, ιδιαίτερα

όσον αφορά το Ψήφισμα 1325 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ (UNSCR 1325). Το κεφάλαιο παρουσιάζει επίσης την κριτική που έχει ασκηθεί για την εφαρμογή των πολιτικών και των ποικίλων μέσων «επίλυσης προβλημάτων» υπό το πρίσμα της συμπερίληψης της διάστασης του φύλου (gender mainstreaming). Αναφορά γίνεται επίσης στις αρρενωπότητες και στα ζητήματα φύλου και σεξουαλικότητας εντός του πλαισίου της ασφάλειας (security) και της διατήρησης της ειρήνης (peacekeeping).

Το έβδομο κεφάλαιο είναι, θα μπορούσαμε να πούμε, «αυτόνομο», καθώς δεν επικεντρώνεται σε ένα διακριτό θέμα ή ζήτημα του πεδίου των Διεθνών Σχέσεων. Αναπτύσσεται μάλλον γύρω από τις (σχετικά) πρόσφατες εξελίξεις στη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων – συγκεκριμένα τις προσεγγίσεις μέσω αφήγησης («αφήγηση ιστοριών») και πρακτικών αναπαράστασης. Αυτό περιλαμβάνει (αλλά δεν περιορίζεται μόνο σε αυτόν) τον τρόπο με τον οποίο τα ζητήματα φύλου αναπαρίστανται στη διεθνή πολιτική και ταυτόχρονα κατασκευάζονται από τα ΜΜΕ και από πολιτισμικά «κείμενα», όπως οι κινηματογραφικές ταινίες. Η αιτιολόγηση για τη συμπερίληψη ενός κεφαλαίου για την αφήγηση, τον λόγο και τις πρακτικές των αναπαραστάσεων σε αυτό το σημείο είναι ότι επιτρέπει μια πιο εκτενή συζήτηση για σύνθετα ζητήματα μεθοδολογίας, οντολογίας και επιστημολογίας. Αυτές οι συζητήσεις εντοπίζονται συγκεκριμένα σε αφηγήσεις και αναπαραστάσεις του *Πολέμου κατά της Τρομοκρατίας* (War on Terror).

Το όγδοο και το ένατο κεφάλαιο αποτελούν και αυτά ένα διακριτό μέρος του βιβλίου. Το όγδοο κεφάλαιο χαρτογραφεί την έμφυλη φύση της παγκόσμιας πολιτικής οικονομίας (GPE) και της ανάπτυξης. Τη στιγμή της συγγραφής του βιβλίου ο πλανήτης βιώνει το σοκ της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, οι συνέπειες της οποίας μάλιστα είναι πολύ πιθανό να συνεχίσουν να επηρεάζουν τη ζωή των ανθρώπων σε όλο τον κόσμο και μετά το πέρας της συγγραφής αυτού του κειμένου. Είναι επομένως σημαντικό να διερωτηθούμε πώς το φύλο επηρεάζει και ταυτόχρονα διαμορφώνεται από τις παγκόσμιες πολιτικές και οικονομικές διαδικασίες.

Το ένατο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στο θέμα της παγκόσμιας διακυβέρνησης. Η πολιτική οικονομία και η ανάπτυξη αποτελούν ουσιώδη πεδία ενδιαφέροντος στη βιβλιογραφία της παγκόσμιας διακυβέρνησης. Οι συζητήσεις για την παγκόσμια διακυβέρνηση που εδράζονται στη συνθετότητα της διαχείρισης αλληλεξαρτώμενων πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων προσφέρουν μια ευκαιρία για μεγαλύτερη εμβάθυνση στον ρόλο των διεθνών θεσμών και των ΜΚΟ στη «διακυβέρνηση» του φύλου.

Το δέκατο κεφάλαιο ασχολείται με τα διεθνικά πολιτικά δίκτυα και επιχειρεί να οικοδομήσει μια πολιτική αλληλεγγύης πέραν των εθνικών συνόρων,

δίνοντας έμφαση στο φεμινιστικό κίνημα. Παρότι επικεντρώνεται αποκλειστικά στον φεμινισμό, οι θεωρητικές συζητήσεις για το πώς κατασκευάζονται οι διεθνικές ταυτότητες, το πρόβλημα της άνισης σχέσης εξουσίας μεταξύ γυναικών (αυτή τη φορά) από διαφορετικές γεωγραφικές και κοινωνικές θέσεις ανά τον κόσμο, καθώς και η επαναλαμβανόμενη επωδός για την ανάγκη ύπαρξης ενός καινούριου, διαλογικού μοντέλου και πρακτικής για την επίτευξη του στόχου της αλληλεγγύης, απηχούν ευρύτερους προβληματισμούς σε σχέση με τη διεθνική πολιτική δράση.

Ο επίλογος συνοψίζει τα κύρια θέματα που θίγει το βιβλίο συνολικά, επιχειρεί να αξιολογήσει πού βρίσκεται σήμερα το πεδίο του φύλου και του φύλου στις Διεθνείς Σχέσεις, και θίγει πιθανές μελλοντικές ερευνητικές κατευθύνσεις.

Το ύφος αυτής της έκδοσης είναι πολύ διαφορετικό από εκείνο της πρώτης. Μολονότι μέρος του εγχειρήματος για τη δημιουργία «έμφυλων Διεθνών Σχέσεων» προϋπέθετε την παραγωγή διδακτικών εγχειριδίων, το πρώτο κύμα της βιβλιογραφίας όφειλε να κάνει κάτι περισσότερο – να δημιουργήσει λόγο (να αρχίσει τη συζήτηση) περί του φύλου εντός του πεδίου. Ως εκ τούτου, η πρώτη βιβλιογραφία αποτελούνταν κυρίως από «φιλικές προς τους φοιτητές και τις φοιτήτριες» μονογραφίες ή, θα μπορούσαμε να πούμε, από «υβριδικά» εγχειρίδια: οι απόπειρες ταλαντεύονταν ανάμεσα στην προσπάθεια σύνθεσης βιβλιογραφιών, εννοιών και θεωριών που είχαν αναπτυχθεί σε άλλα επιστημονικά πεδία και στην απόδοσή τους κατά τρόπο ώστε να αφορούν κεντρικά ζητήματα και προβλήματα των Διεθνών Σχέσεων. Η δουλειά που καλούμαστε να κάνουμε σήμερα είναι η παραγωγή κειμένων τα οποία αντανakλούν και συνθέτουν όσο γίνεται πιο αποτελεσματικά τη σύγχρονη βιβλιογραφία, ενώ παράλληλα παρουσιάζουν το υλικό με τρόπο συνεκτικό, φιλικό και, ελπίζουμε, προσιτό στους φοιτητές και τις φοιτήτριες. Γι' αυτό τον λόγο η παρούσα έκδοση του έργου *Φύλο και Διεθνείς Σχέσεις* περιλαμβάνει περισσότερα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά, όπως συνόψεις και πίνακες που επεξηγούν τις βασικές έννοιες, συζητήσεις και συγγραφείς, καθώς επίσης σύγχρονο οπτικό υλικό και παραδείγματα.

Η ορολογία που αφορά το φύλο στις Διεθνείς Σχέσεις μπορεί να αποδειχθεί μια δύσκολη πρόκληση (**επιστημολογία, οντολογία** κ.ο.κ.). Το βιβλίο καταβάλλει προσπάθεια να απλοποιήσει τις συζητήσεις, όσο αυτό είναι δυνατόν, χωρίς να υπαινίσσεται ότι η κατανόηση του φύλου στις Διεθνείς Σχέσεις και στη βιβλιογραφία είναι εύκολη υπόθεση. Οι συζητήσεις, τα επιχειρήματα, οι διάλογοι και οι κριτικές που ξεδιπλώνονται στις επόμενες σελίδες χρειάζονται κάποια προσπάθεια για να αφομοιωθούν και να κατανοηθούν. Προκειμένου να βοηθήσει το έργο της κατανόησης, το βιβλίο, εκτός από την υπογράμμιση

των βασικών σημείων και την παράθεση πινάκων, περιλαμβάνει ερωτήσεις για περαιτέρω σκέψη και προτείνει δράσεις για τα σεμινάρια στο τέλος κάθε κεφαλαίου. Στο τέλος του βιβλίου υπάρχει επίσης Διευρυμένη Βιβλιογραφία. Η συγγραφέας έχει επίγνωση ότι το εγχειρίδιο θα χρησιμοποιηθεί από διαφορετικά ακροατήρια: από φοιτητές των Διεθνών Σχέσεων και από φοιτητές συγγενών επιστημονικών πεδίων, οι οποίοι ενδιαφέρονται για τη διεθνή πολιτική, αλλά δεν έχουν απαραίτητα επιμορφωθεί πάνω στα συγκεκριμένα ζητήματα που απασχολούν τους ακαδημαϊκούς των Διεθνών Σχέσεων. Γι' αυτό τον λόγο παρέχεται χώρος για περαιτέρω επεξήγηση του ίδιου θέματος όπου κρίνεται σκόπιμο. Οι όροι που απαιτούν πρόσθετη επεξήγηση τονίζονται με έντονα γράμματα κατά την πρώτη εμφάνισή τους και περιλαμβάνονται στο Γλωσσάρι Κύριων Όρων και Εννοιών στο τέλος του βιβλίου.